

УДК 130.2 : 74

Яковець І. О.

Черкаський національний
технологічний університет

ЕКОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СЕРЕДОВИЩНОЇ ПАРАДИГМИ ДИЗАЙНУ

Яковець І. О. Екологія культури в контексті середовищної парадигми дизайну. Стаття присвячена актуалізації питань екологічного проектування з позицій середовищного підходу. Розглядаючи сучасний тип проектної культури, проаналізовано актуалізацію вирішення завдань екології культури у контексті середовищної парадигми дизайну. З точки зору екології культури розглянуті питання місця і ролі етнокультурного фактора у посиленні гуманітарної функції дизайну.

Характеризуючи можливості втілення ідеї збереження, розвитку та примноження навколишньої культури досліджено поняття «екологія культури». Проаналізовано екологічні проблеми з точки зору проектування предметно-просторового середовища життєдіяльності людини. Показано, що концепції та проекти, орієнтовані на глобальне завдання формування і розвитку особливої екологічної культури, представляють в сучасному дизайні цілком самостійну лінію. Зазначено, що в сучасній діяльності дизайнера важлива роль відводиться екологічному формоутворенню, важливими достоїнствами якого є людяність і природність породжуваних ним образів, що створюють протипагу агресивному техніцизму, механічності багатьох проявів сучасного середовища.

Ключові слова: культура, екологія культури, проектна культура, дизайн, екологія, проектування, середовище.

Яковець І. А. Экология культуры в контексте средовой парадигмы дизайна. Статья посвящена актуализации вопросов экологического проектирования с позиций средового подхода. Рассматривая современный тип проектной культуры, проанализирована актуализация решения задач экологии культуры в контексте средовой парадигмы дизайна. С точки зрения экологии культуры рассмотрены вопросы места и роли этнокультурного фактора в усилении гуманитарной функции дизайна.

Характеризуя возможности воплощения идеи сохранения, развития и приумножения окружающей культуры исследовано понятие «экология культуры». Проанализированы экологические проблемы с точки зрения проектирования предметно-пространственной среды жизнедеятельности человека. Показано, что концепции и проекты, ориен-

тированные на глобальную задачу формирования и развития особой экологической культуры, представляют в современном дизайне вполне самостоятельную линию. Отмечено, что в современной деятельности дизайнера важная роль отводится экологическому формообразованию, важными достоинствами которого являются человечность и естественность порождаемых им образов, создающих противовес агрессивному техницизму, механичности многих проявлений современной среды.

Ключевые слова: культура, экология культуры, проектная культура, дизайн, экология, проектирование, среда.

Yakovets I. Ecology of culture in the context of environmental design paradigm. Background. Design history as a kind of art project activity takes place in cooperation with the scientific, technical, visual, artistic culture, so it always reflects the impact of innovations, inventions and advances in technology, engineering and artistic creativity. Design - is both a product of culture, cultural tool of development, and a factor that actively shapes the culture.

The complexity of the project from the standpoint of environmental approach distinguishes it from other forms of design, identifying the main purpose of creative activity — achieving functional and imaginative unity of environmental objects and systems. This approach appears in the process of conceptual, environmental and ethno cultural aspects analysis of project activities.

Objectives. Analyze the actualization of solving problems of ecology culture in the context of environmental design paradigm.

Methods. Approaches: combined, systematic, and terminological; methods: abstraction, analysis, synthesis.

Results. The article is devoted to mainstreaming of environmental planning from the standpoint of environmental approach. Considering the modern type of design culture, analyzed actualization of solving problems of environmental culture in the context of environmental design paradigm. It updates the solution of environmental problems environmental design paradigm, which is a comprehensive basis of ecological and aesthetic design solutions. The intrinsic ecological consciousness setup involvement, the perception of themselves as part of the natural whole, identifying with it, the attitude to the human environment from the standpoint of humanism, emotional and sensual experiences and personal and valuable perception of the environment form the core of the integration of ecological and aesthetic approach, cultural and ecological approach (aimed at preserving the values inherited culture, regional natural and historical and cultural heritage), in other words “ecology of culture”.

In terms of environmental culture questions of place and role of ethnocultural factor in strengthening humanitarian function design.

Describing the possibility of realizing the idea of preservation, development and enhancement of the surrounding culture, explored the concept of “ecology of culture”, the history of which goes back to the twentieth century, when the level of negative impact on the environment has reached such peaks that humanity finally took a thought about how to live and what they leave the descendants. At the same time, the effects of irrational use of nature become apparent, the level of

environmental issues is rapidly gaining momentum, the problem of environmental culture and eco-cultural upbringing member of society are among the priorities. Analysed the environmental issues from the point of view of designing object-spatial environment of human life. The main problem becomes rationality, and the designer as a socially responsible subject in the world in its activities should take into account the optimal ratio of cost of materials, product longevity and the possibility of its recycling.

The task of changing the design quality: they see not so much in improvement the form and function as to reduce the excessive number of products in the review of materials and technologies in terms of ecology, as well as changing consumer demands. The functions design include the formation of a new structure needs as the core value of environmental issues up the idea of society.

It is shown that environmentally critical principle is now expressed in the design, not only in relation to the revision of certain materials and technologies, in extending the terms of products life, but above all, a qualitatively new understanding of the role of man in the world. Concepts and projects focused on global job creation and the development of special ecological culture, the education of society in a spirit of nature feasibility, adoption of an organic lifestyle in modern design is a completely independent line.

New technologies, as well as artistic and aesthetic level of the modern consumer now give the designer an extremely broad palette of tools of organization of object-spatial environment, including natural components here: from traditional corners of nature, ending its simulated, virtual forms, artistic and associative images.

It is noted that in the activity of modern designer the important role places environmental formation, which is an important advantage humanity and naturalness of its generated images, that create a contrast to the aggressive technicism, flexibility of many manifestations of the modern environment.

Today the possibility of moral and ethical impact on society ecodesign seems a bit exaggerated, environmental design direction in a whole deserves serious attention and development. Perhaps it should be considered with a direct connection with the characteristic of the international trend towards humanization design environment and lifestyle in the broadest sense.

Conclusions. *We observe a direct link of design culture to environmental issues as environmental planning with object-spatial environment of human life and on the preservation of cultural values of mankind, namely: monuments of material culture, architecture, art. Ecological direction in modern design actualized the question of the place and importance of natural factors in the formation of subject-spatial environment of man. In various parts of the world, countries, cities, ecological approach is special, individual, including climatic, social and cultural realities of each individual area, which explains the keen interest of environmental trends in design to the use of the unique potential of ethno-cultural and ecological component of the environment in order to preserve, the development and enhancement of the surrounding culture.*

Keywords: *culture, ecology culture, design culture, design, ecology, designing, environment.*

Постановка проблеми. Історія дизайну як виду проектно-художньої діяльності розгортається у взаємодії з науково-технічною, візуальною, художньою культурою, тому вона обов'язково відображає вплив новацій, досягнень і винаходів в техніці, інженерній та художній творчості. Дизайн — це одночасно і продукт культури, і інструмент культурного будівництва, і фактор, що активно формує культуру.

Комплексність проектною роботи з позицій середовищного підходу відрізняє її від інших форм проектування (архітектура, предметний дизайн та ін.), прив'язує їх результати один до одного і визначає основну мету творчої діяльності — досягнення функціонально-образної єдності середовищних об'єктів і систем. Виводячи проектувальника до так званого середовищного мистецтва, цей підхід виявляється в процесі концептуального, екологічного і етнокультурного аналізу аспектів проектною діяльності, що і обумовлює актуальність дослідження екології культури саме в контексті середовищної парадигми дизайну.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Напрямок дослідження проведено відповідно до плану науково-дослідної роботи Черкаського державного технологічного університету. Робота виконана в рамках реалізації Постанови Кабінету міністрів України № 37 від 20.01.1997 «Про першочергові заходи щодо розвитку національної системи дизайну та ергономіки і впровадження їх досягнень у промисловому комплексі, об'єктах житлової, виробничої і соціально-культурної сфер».

Мета статті — проаналізувати актуалізацію вирішення завдань екології культури у контексті середовищної парадигми дизайну.

Аналіз останніх досліджень та виклад основного матеріалу. Сучасний тип проектною культури актуалізує звернення до теми значущості регіональних проблем, специфіки розвитку проектною культури регіонів (О. В. Генісаретський, К. А. Кондратьєва, Г. Г. Кур'єрова, В. Ф. Сидоренко та ін.); активно проходить процес формування нового явища в проектною культурі, основний пафос якого полягає в його **культурно-екологічній** спрямованості, що прагне вирішити протиріччя типу «інтернаціональне-національне», «традиції-інновації», «специфічне-універсальне».

Досліджуючи проблему екологічного підходу до дизайн-проектування, доктор мистецтвознавства, професор К. А. Кондратьєва акцентує увагу на культурологічному підході в дизайні, суть якого виражається в максимально уважній побудові відносин з тією накопиченою традицією у відповідній культурі, яка визначається етнічним і національним контекстом [1].

Саме вирішення екологічних проблем актуалізує середовищна парадигма дизайну, що є комплексною еколого-естетичною основою проектних рішень. Властиві екологічній свідомості установка на причетність, сприйняття себе як частини природ-

ного цілого, ототожнення з ним, ставлення до середовища проживання людини з позицій гуманізму, емоційно-чуттєві переживання і особистісно-ціннісне сприйняття природного середовища складають ядро інтеграції *еколого-естетичного* підходу і *культурно-екологічного* підходу (спрямованого на збереження цінностей успадкованої культури, регіональної природної та історико-культурної спадщини), інакше кажучи *«екології культури»*. Питання про місце і роль етнокультурного фактора у посиленні гуманітарної функції дизайну розглядається К. А. Кондратьєвою в контексті екології культури. Використання унікального потенціалу етнокультурної та екологічної складової середовища дозволить, на думку К. Кондратьєвої, втілити ідею збереження, розвитку та примноження навколишньої культури.

Звернемося безпосередньо до короткого аналізу поняття *«екологічної культури»*. Історія виникнення терміна «екологічна культура» сягає своїм корінням до ХХ ст., коли рівень негативного впливу на навколишнє середовище досяг таких вершин, що людство, нарешті, задумалося про те, як жити далі і чи буде що залишити нащадкам. В цей же час стають очевидними наслідки нераціонального природокористування — рівень екологічних проблем стрімко набирає обертів, проблема екології культури та виховання екологічно культурного члена суспільства стають одними з першочергових.

Існує безліч трактувань, що відрізняються, в першу чергу, багатозначністю самого терміна «культура». Вдало, на наш погляд, відображає суть визначення Вікіпедія: *«екологічна культура — частина загальнолюдської культури, система соціальних відносин, громадських та індивідуальних морально-етичних норм, поглядів, установок і цінностей, що стосуються взаємини людини і природи; гармонійність співіснування людського суспільства і навколишнього природного середовища; цілісний коадаптивний механізм людини і природи, що реалізується через ставлення людського суспільства до навколишнього природного середовища та екологічних проблем у цілому»*. Простіше кажучи, це усталені погляди дбайливого ставлення до навколишнього світу, що відбиваються в думках і діях кожного свідомого члена суспільства.

Тобто, можна стверджувати, що екологічна культура — це спосіб життєзабезпечення, при якому суспільство формує і потреби, і способи їх реалізації, які не створюють загрози життю на Землі, а також системи економічних механізмів, соціальних інститутів, етичних принципів, духовних цінностей, правових норм. Але відношення культури і природи не є простими. І саме ця складність глибоко пронизує життя людини, що виступає сполучною ланкою між природою і культурою.

В українському мистецтвознавстві існують такі визначення екології культури. Екологія культури — 1) галузь культурологічного знання, що

охоплює всі галузі життєдіяльності сучасної людини: взаємовідносини з природою, життя суспільства, індивідуальне життя людини; 2) розділ соціальної екології, котра шукає шляхи збереження та відновлення елементів культурного середовища, створеного людством упродовж його історії (пам'яток архітектури, ландшафтів і т. ін.) [2: 302]. Близьке до наведеного трактування дає «Словник з дизайну і ергономіки»: екологія культури — «галузь культурологічного знання, що охоплює різні сфери життєдіяльності людини і окреслює форми взаємовідносин суспільства з природним та штучним оточенням, шляхи збереження та відновлення пам'яток матеріальної культури, архітектури, мистецтва» [3].

Оскільки «дизайн є проектною діяльністю у сфері матеріальної культури» [2: 202], то це означає, що він безпосередньо впливає на створюване людиною штучне оточуюче середовище. І творити його треба так, щоб не шкодити людям, щоб не просувати людство до самознищення. Екологічний дизайн, є і дизайн архітектурного середовища, що враховує регіональні особливості просторово-часової організації і предметного наповнення у відповідності з прийнятими культурними моделями, через що професійне дизайнерське мислення повинне мати у своєму складі компоненти екологічного мислення. Останнє виникає на ґрунті знань з галузі екології (*екологія* (від гр. *οἶκος* — житло, оселище, будинок, майно і *λόγος* — поняття, вчення, наука) — наука про взаємодії живих організмів і їх спільнот між собою і з навколишнім середовищем. Термін вперше запропонував німецький біолог Ернст Геккель у 1866 р. в книзі «Загальна морфологія організмів» («*Generelle Morphologie der Organismen*»)) [4].

Не викликає сумнівів, що проблема екології постає в суспільстві все гостріше, а значення екологічного підходу в дизайні зростає з кожним роком все більше. Сьогодні все більше уваги звертається на два основних фактори сучасного світового процесу: з одного боку, це бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, з іншого — викликані ним соціальні та екологічні проблеми. Технічний світ стає все більш автономним, нові засоби виробництва і проектування, що з'явилися в століття комп'ютерних технологій, а також нові матеріали створюють умови для самоорганізованого технічного світу. Інша природа може бути єдиною, про що реально свідчить процес фізичного витіснення натуральної природи. Експансія нових технологій у різних галузях культури і побуту, нові тенденції в сфері споживання і способу життя створюють передумови для корінних соціально-культурних змін [5].

Проаналізуємо екологічні проблеми з точки зору проектування предметно-просторового середовища життєдіяльності людини. Головною стає проблема раціональності, дизайнер як соціально відповідальний активний суб'єкт світу у своїй

діяльності повинен враховувати оптимальність співвідношення витрат матеріалів, тривалості життя виробу і можливості його подальшої утилізації.

Завдання дизайну якісно змінюються: їх бачать не стільки у вдосконаленні форми та функції, скільки в скороченні надмірної кількості продуктів, у перегляді матеріалів і технологій з точки зору екології, а також у зміні споживчих вимог. У функції дизайну включається і формування нової структури потреб, оскільки ядро екологічної проблематики складають ціннісні уявлення суспільства.

Екологічно критичний початок виражається тепер в дизайні не тільки в перегляді ставлення до окремих матеріалів і технологій, у продовженні терміну служби виробів, але, перш за все, в якісно новому розумінні ролі людини у світі. Концепції та проекти, орієнтовані на глобальне завдання формування і розвитку *особливої екологічної культури*, на виховання суспільства в дусі природоодповідності, затвердження органічного способу життя представляють в сучасному дизайні цілком самостійну лінію.

Саме у сферу екологічного дизайну залучаються сьогодні найрізноманітніші явища художньо-конструкторської практики. Під екологічними розуміються будь-які концепції дизайну, спрямовані, в тому або іншому плані, на гармонізацію відносин людини з навколишнім світом. В ціннісних установках найбільш яскраво проявляються відмінності багатьох концепцій екологічної спрямованості. У завдання екологічного дизайну включаються, з одного боку, вдосконалення екологічної ситуації, що склалася шляхом створення продуктів, які відповідають вимогам екології природи, людини і культури, з іншого – цілеспрямований розвиток самого товариства, можливе стимулювання в ньому органічності та емоційності. Представники екологічного напряму в дизайні сподіваються, що таким чином зможуть змінити сформоване в суспільстві ставлення до матеріальних цінностей, сприятимуть утвердженню пріоритету духовних, творчих та інтелектуальних цінностей.

В області нової екологічної естетики розробки ведуться вже досить давно, і вже вироблені деякі принципи. Згідно з цими принципами, продукти дизайну повинні бути: привабливими, такими, що чуттєво сприймаються; позитивно впливати на психіку людини, передавати їй відчуття спокою, природності, розкутості; сприйматися органічно, викликати позитивні емоції; надавати людині можливість творчості, вільного самовираження; виступати стимулятором екологічної свідомості, наочним аргументом на користь екологічного та економічного споживання.

Дедалі все більше стає очевидним, що сучасна дизайнерська діяльність тісно пов'язана з екологією. «Хороший» продукт має бути екологічним. Енерго- і ресурсозберігання, екологічна чистота стають такими ж важливими споживчими якостями виробу,

як ергономічність, раціональність, економічність, простота в користуванні (рис. 1). Сучасний екологічний дизайн більше не задовольняється спрощеною альтернативною формулою: «джут замість пластика», а виробляє комплексні продукти на вищому технічному рівні, які є досить довговічними, такими, що легко утилізуються та переробляються і при цьому виконані на необхідному індивідуальному естетичному рівні. Шкала нових екологічних ідей сьогодні охоплює від їстівної упаковки з крохмалю або вафлі до повністю утилізованого комп'ютера [6].

В сучасних умовах сформувані абсолютно безпечно з екологічного погляду предметне середовище, що оточує нас, на жаль, неможливо. Багато в чому це визначається економічними і технічними умовами. Натуральні, екологічно чисті матеріали, як правило, значно дорожче штучних, у виробництві, деколи, поступаються їм в міцності і експлуатаційних показниках, а в окремих випадках, як наприклад, у виробництві спеціального вологостійкого взуття або одягу, вони взагалі не можуть бути використані.

Недовговічність багатьох об'єктів дизайнерської діяльності, поява в ужитку сучасного споживача предметів одноразового користування, привело до виникнення проблеми утилізації елементів предметного середовища, що відслужили свій термін. Проблема загострилася останніми роками у зв'язку з використанням у виробництві нових штучних матеріалів, в першу чергу — полімерів та інших продуктів органічної хімії, які важко піддаються переробці: практично не горять, не розкладаються.

Однією з поширених останнім часом форм утилізації є вторинне використання предметів, як правило, упаковки. Яскравий приклад — сучасні вуличні контейнери для сміття, в яких окремо збираються відходи з паперу і картону, скла (окремо безбарвного і кольорового), пластмас, бляшані упаковки (фотокасети, банки з-під напоїв). Зібрані таким чином відходи переробляються і знову пускаються у виробництво. Тому перед дизайнером сьогодні ставиться завдання не лише створення предметів, але і їх подальшої утилізації і вторинного використання.

Екологічний аспект багато в чому торкнувся і дизайну міського середовища. Техногенне середовище сучасних міст, їх інтенсивне зростання викликали серйозні екологічні проблеми, пов'язані не лише із забрудненням довкілля, але і з психологічною ізоляцією людини, його відірваністю від природного оточення. Якщо перші є прерогативою архітектури і містобудування, то проблеми психологічного комфорту людини знаходяться в центрі уваги дизайну міського середовища.

Сьогодні дизайнерами використовується цілий арсенал засобів включення природних компонентів в просторове середовище сучасного міста. Класич-

Рис. 1. Приклади проектів екодизайну: м'які меблі, енергозберігаючий холодильник, інтер'єри в екостилі

Рис. 2. Ф.Хундертвассер (Фридрих Штовассер (Friedrich Stowasser)), проекти: житловий комплекс «Лісова спіраль», Готель-центр на термальних джерелах Rogner Bad Blumau

ним прикладом можуть служити висококомфортне предметно-просторове середовище пішохідних зон і вулиць в центрах багатьох міст світу. Це і сучасні техногенні форми, кінетичні скульптури, тротуари, що підігріваються і рухомі ескалатори.

Яскравим прикладом проєктів гармонії архітектури міста з природою є роботи Фріденсрайха Хундертвассера (справжнє ім'я Фрідріх Штовассер), архітектурна творчість якого тісно пов'язана з його екологічною самосвідомістю: будівлі австрійського архітектора-художника визначають органічні форми, переважання кривих ліній. Рослини зазвичай включені в проєкт: дахи будівель покриті дерном, а дерева ростуть прямо в житлових кімнатах, їх кроки висовуються у вікна (рис. 2).

Природний компонент — сьогодні обов'язкова частина нашого оточення: від бавовняних шкарпеток і шкіряного гаманця, керамічної плитки або дубової дошки підлоги, закінчуючи ароматом букетів квітів в спальні і шелестом листя за вікном. Інакше людина переживає почуття відірваності від справжньої природи, відчуття психологічного дискомфорту. Естетичною організацією природного компонента в оточенні людини, як і комфортністю цього оточення в цілому, покликаний займатися дизайн, точніше одна з його областей — ландшафтний дизайн.

Новітні технології, а також художньо-естетичний рівень сучасного споживача дають сьогодні дизайнерові надзвичайно широку палітру засобів організації предметно-просторового середовища, включення сюди природних компонентів: починаючи від традиційних куточків живої природи, закінчуючи її імітацією, віртуальними формами, художніми і асоціативними образами.

Слід зазначити, що в сучасній діяльності дизайнера важлива роль відводиться екологічному формоутворенню. Екологічне формоутворення — «принцип проєктування об'єктів дизайну з позицій гармонійної рівноваги взаємодії життя і діяльності людини з живою природою» [7].

Основа екологічного формоутворення — бачення світу як безвідходної системи, що самовідновлюється. Цілісне проєктування на стику багатьох спеціальностей, впровадження маловитратних ресурсозберігаючих технологій, розуміння того, що людина є лише частиною Всесвіту.

Важливими достоїнствами екологічного формоутворення є людяність і природність породжуваних ним образів, що створюють протипагу агресивному техніцизму, механічності багатьох проявів сучасного середовища.

Сьогодні можливості морально-етичного впливу екодизайну на суспільство здаються трохи перебільшеними, екологічний напрям в дизайні в цілому заслуговує самої серйозної уваги і розвитку. Ймовірно, його слід розглядати при цьому в безпосередньому зв'язку з характерною для всього міжнародного дизайну тенденцією до гуманізації середовища і способу життя в самому широкому сенсі.

Висновки. Спостерігаємо безпосередній зв'язок проєктної культури з екологічною як з питань екологічного проєктування предметно-просторового середовища життєдіяльності людини, так і з питань збереження культурних цінностей людства, а саме: пам'яток матеріальної культури, архітектури, мистецтва.

Екологічний напрям в сучасному дизайні актуалізував питання про місце і значення природного чинника у формуванні предметно-просторового середовища людини. У різних частинах світу, країнах, містах екологічний підхід є особливим, індивідуальним, з урахуванням кліматичних, соціальних і культурних реалій кожної окремо взятої місцевості, що і пояснює пильний інтерес представників екологічного напрямку в дизайні до використання унікального потенціалу етнокультурної та екологічної складової середовища з метою збереження, розвитку та примноження навколишньої культури.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні особливостей розвитку культурних форм в сучасних умовах.

Література:

1. Кондратьева К. А. Дизайн и экология культуры / К. А. Кондратьева. — М., 2000. — 106 с.
2. Даниленко В. Я. Дизайн: [підручник] / В. Я. Даниленко. — Харків: ХДАДМ, 2003. — 664, іл.
3. Словник з дизайну і ергономіки [Текст]: термінологічний словник для фахівців з дизайну і ергономіки, інженерів, конструкторів, студентів ВНЗ / В. О. Свірко [та ін.]; під загальною ред. В. О. Свірка. — 2-ге вид. перер. і доп. — Харків: видавництво НТМТ, 2009. — С. 35.
4. Большой энциклопедический словарь. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — С. 1393.
5. Яковець І. О. Промисловий дизайн. Особливості навчального проєктування: навчальний посібник / І. О. Яковець. — Черкаси: Ю. А. Чабаненко, 2013. — С. 72–73.
6. Михайлов С. М., Михайлова А. С. Основы дизайна: учеб. для вузов / С. М. Михайлов, А. С. Михайлова; под ред. С. М. Михайлова. — Казань: «Дизайн-квартал», 2008. — 288 с.: илл.
7. Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник / Г. Б. Минервин, В. Т. Шимко, А. В. Ефимов [и др.]; под общей редакцией Г. Б. Минервина и В. Т. Шимко. — М.: Архитектура-С, 2004. — С. 213.